

תולדות אדם

הרב ראובן מרגליות

ב"ה

זה ספר

תולדות אדם

הגדול בענקים, רבן של כל ישראל, שר התורה
מרן שמואל אליעזר הלוי איידל'ס זצ"ל
(הנודע בשם מהרש"א)

מאורעי חייו, פעולותיו הספרותיות, עם השקפה בהירה על דרכי לימודו
על ידי הרבה הערות מבקרות בעומקי חידושיו בהלכה ואגדה

ממני הצעיר
ראובן מרגליות
מלבוב

נדפס לראשונה בשנת תרע"ב [1912] בלבוב, פולין

במלאות מאה ועשר שנים להדפסתו
יוצא לאור מחדש כולל מאות רבות של הערות המחבר זצ"ל
שנכתבו בשולי גליונות הספר

המביא לדפוס
חנניה וויינברגר
שנת תשפ"ג, רחובות
[2023]

הוצאת "אהבת שלום" ירושלים

YAD SAMUEL FRANCO

מס' ספר 799

© כל הזכויות שמורות להוצאת "אהבת שלום" ירושלים,

ולמר חנניה ליפא וויינברגר, רחובות

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליד, לתרגם, לאחסן במאגרי מידע,
לסדר או לקלוט בכל דרך ובכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או
אחר – חלק כל שהוא מהחומר שבספר זה, ללא רשות מפורשת
בכתב. הן על פי דין תורה והן על פי החוק הבינלאומי.

הכתובת לכל עניני הספר:

חנניה וויינברגר

050-8345488

chananiaw@gmail.com

להשיג את הספר:

הוצאת אהבת שלום

רח' ר' לוי יצחק מברדיצ'וב 12

ת.ד. 5515 ירושלים 91054

טל': 02-5370970, פקס: 02-5370088

office@ahavatshalom.org.il

עיצוב ועימוד:

ח' ולדנברג

9761979@gmail.com

Printed in Israel

תוכן העניינים

ז	איש הזוהר, המרגליות והחסידות הרה"ג הרב ראובן מרגליות זצ"ל
יז	עם הספר
כה	גדולי ישראל על המהרש"א
כז	מכתבי סמיכה והערכה
כז	רבי מאיר אריק, בעל אמרי יושר
כח	רבי משה באב"ד, אב"ד לבוב
כט	רבי ברוך הלוי עפשטיין, בעל תורה תמימה
לג	הקדמה
	מכתבים
לז	רבי משה באב"ד
לט	רבי אברהם בנימין קלוגער
מא	רבי חיים געלערנטער
מה	רבי יהודה לייב לאנדעסבערג
מז	רבי משה דיאמאנד
מט	פתח דבר
	פרק א הולדתו, משפחתו, חותנו, פיוטו, ישיבתו, הרבנות בחעלמא, בלובלין, באוסטרהא, מידותיו התרומיות, הדפסת ספריו
נא	פרק ב השקפות רבינו אודות בני דורו, מצב בני דורו, משקאות משכרות, רבני דורו, רבינו והשלחן ערוך
נו	פרק ג תכונת ספרו בכלל, דעתו אודות הפלפול, דרכו בהלכה, באגדה, דעתו אודות האגדות הנפלאות, חיזוק הדעת, סגנונו, ה'ויש ליישב', הביקורת בספרו
סא	פרק ד כיוון לדברי רש"י ותוס', לדברי חכמי התלמוד עצמם
סט	פרק ה כח הזיכרון ושגיאותיו
עב	פרק ו השגות על ראשונים מסיבת העלמת עין
פב	

פרק ז	העלמות עין מהמסורה	פו
פרק ח	הירושלמי, התרגום, הרמב"ם	צב
פרק ט	הציון לספרים, ערוך	צז
פרק י	לימוד דקדוק הלשון בזמנו בכלל, ידיעת רבינו בדקדוק	ק
פרק יא	עוד לדרכי לימודו	קד
פרק יב	כללי התלמוד, כללים ברש"י ותוס'	קז
פרק יג	הטבת הגירסאות, גירסאות ישנות, העלמות עין מגירסאות הראשונים, הבאת הגירסאות לפנים, נוטריקון, א"ת ב"ש, חילופי אותיות	קיג
פרק יד	סופרים וספרים	קיו
פרק טו	ידיעתו בקבלה, בפלוסופיא דתית, בתכונה, בתשבורת, דעתו אודות הנשמה, הגלגול, עיקרי הדת, טעמי מצוות, חילופי אותיות, נוטריקון, א"ת ב"ש	קכח
פרק טז	ריב הרבנים, לפני הריב, רבינו והמהר"ם מלובלין השגות המהר"ם, לדרכו של המהר"ם, דעת הגאונים אודות ספרי מהרש"א ומהר"ם, יישוב להשגת המהר"ם, השלום ביניהם, אגדה נפלאה	קלב
פרק יז	זקנת רבינו, סידור החידושים, חשיבות ספרו, הביקורת לספרו, הרבי ר' העשיל, תפארת שמואל, מים עמוקים, שו"ת, מהדורא בתרא, חידושים בשמו	קלז
פרק יח	אגדות, יוצאי חלציו, הסתלקותו, הספד, מצבתו, התחדשותה	קמא
חתימה		קמג
	מפתח ההערות אשר בשולי העמודים	קמז
	נספחים	קנא
	ספרי ומאמרי המחבר הנזכרים בספר תולדות אדם	קנג
	המהרש"א הפוסק	קנו
	בקורת ספרים	קסא
	לתקנת ההיסטוריה שלנו	קסב

לתולדות אנשי שם בלבוב

מכתבי רבנים ואישים

רבי אברהם סג"ל איטינגא

רבי אביגדור אפטוביצר

רבי מאיר אריק

רבי חנוך הכהן ארנטרוי

רבי שלום צבי גאלדבוים

רבי משה דיאמאנט

ר' שמואל אבא הורודצקי

רבי שמואל דוד זולטי

רבי יחיאל מיכל לאבגראסס

רבי אהרן לוין

רבי יוסף לוינשטיין

רבי יהודה ליב לנדסברג

רבי צבי יחזקאל מיכלזון

רבי שמואל צבי מרגליות

רבי יוסף פרידלנדר

ר' דוד פרנקל

ר' שמואל קרויס

רבי גדליה שמעלקעס

מפתח מקורות

קסד

קסז

קסט

קעד

קעו

קפא

קפד

קפו

קפט

קצג

קצז

קצט

רג

ריב

רכג

רכה

רכז

רכח

רכט

רלב

רלג

ב"ה

זה ספר

תולדות אדם

הגדול בענקים רבן של כל ישראל שר התורה

מרן שמואל אליעזר אידיל'ס זצ"ל

(הנודע בשם מה"ש"א)

מאורעי חיו פעולותיו הספרותיים, עם השקפה בחירה
על דרכי למודו על ידי הרבה הערות מבקרות בעומקי
הדושי בהלכה ואגדה

ממני הצעיר

ראובן מרגליות

מלבוב.

לעמבערג תרע"ב.

בדפוס י. יענער לבוב, פאסאזש הויזמאן 5.

Drukarnia Ignacego Jaegera Lwów Pasaz Hausmana'

[illegible]

שנוברה תמונה גם לזכרון אות אהבה כא'קונן של ושת ואחיה/אין כבד ב'אף
של הצדיקת אסתר כידוע וכן ענין ששמרו ז"ל שצר הקביה בכיולו כמזל טו
מות דיוקנו של יעקב אבינו ע"ה בהמרובה העלוונה חולץ צ"א ע"ב ג'ה פט מן אלה
פירוק דר"א פ' ל"ה ב"ר פ' ס' ופ"ב במ"ר פ"ד ועוד והיה זה בין א' -

לאות אהבה

* וירד אנכי אעיר על אלו השלשה שדבריהם נפלאים ממני בענין אחד הראשון והוא האחרון בזמן הוא הנאמן הפלסוף הזה בספרו זה פישת תוצה שכתב על פס' ושמע קולו בבואי אל הקודש ביהל לא ידענו יתרון נגון הפעמנים שיזעם קולו ואם לאי ימית הלא שוב לפנינו קל המזה רחוק האמנם הניבן כאמרת ישר שרבונו ביהודה היה מתפלל תלה קצהו שלא להבטת את ישראל שיחיהו לצדוקי וינאצו שמת בפנים על בן השבט החכמה האלקית בתחבולת הפעמנים שנינו בריליו בתלבו וישמע העם מחוץ וניתע רגליו וידעו שלא מה' אלא מה בנין הכתוב ושמע קולו בבואי ונבאצתי אף בשעת לפני ה' שאל את ולא יבטת את ישראל ע"כ וקדם לו הרשעים בפ' עתה שמות כיה ליה ושמע קולו וכו' ולפי' שצוה הקב"ה וכל אדם לא יהיה באוהל מיעד בבואו לכפר בקדשו עי צאתי לכך צוה הקב"ה ושמע קולו בבואי ויתחקי השמעים ע"כ וקרמו האבן עורא בפרשו פניו אחרי פס' ולא הוזכר האפיר וכו' כי כבר הוזכר ושמע וכו' ער שם שהלא כשהבינו לפני ולפנים בבנינו לבן היה יבס שמש ועין ומא מ"ג ובמר שמת פ' לית ויקר פ' כי יצעו

[illegible]

<בן יכבד אב, האי בחייו, בתר דמית מהו, אי תימא פטור מניה לאו היכי, דאף על גב
דמית חייב ביקרא יתיר וכו', דאי האי ברא אזיל באורח מישור ותיקן עבדוהי וודאי קא
מוקיר ליה בההיא עלמא גביה דקודשא בריך הוא וכו'.
זוהר סוף פרשת בחקותי
ועיין מסכת כלה פרק ב' וסנהדרין ק"ד ע"א>

ואענוד עטרה לראשי בראש מחברתי,
שם אבי מורי הרבני המופלג אוהב תורה ולומדיה באמת,
מהור"ר **משה מרגליות** עליו השלום,
אשר לזכרון שם כבודו מוקטרה מוגשה מחברתי זאת,
מאתי בנו המכבדו בחייו ובמותו
ראובן

ומברכות פי יבורכו

אמי מורתי האשה החשובה	חותני הרבני המופלג וכו'
מרת מרים תחיה	מוה"ר מאיר שיינ נ"י
עם כל צאצאיה וגיסי היקרים	וחותנתי החשובה מרת לאה תחיה
ה' עליהם יחיו	עם כל צאצאיהם יחיו

ממני אוהבם ומוקירם

המחבר

„והיו עיניך רואות את מיריך!“

מרן המהרש"א זצ"ל

פה עלי לוח.
הא לך תמונתי.

למזכרת נצח
לאות ברית אהבתי

ראובן מרגליות

איש הזוהר, המרגליות והחסידות הרה"ג הרב ראובן מרגליות זצ"ל

זכיתי, שמיום עלותי ארצה לאחר השואה, שבה נפטרו הורי ואחותי היחידה – זצ"ל – להסתופף בביתם ולהתחנך לאורם, לאורח חייהם ולתורתם של הרה"ג הרב ראובן ורעייתו הרבנית אסתר מרגליות – זכר צדיקים וקדושים לברכה. הרבנית אסתר הייתה בת דודה שלי, הבת הבכירה של האחות הבכורה של אבי זצ"ל. הם אימצוני אל חיקם, גידלוני וחינכוני כבנם יחידם, לכל דבר ועניין, דאגו לכל מחסורי, לנישואי וכל שיש בי ולי – הוא ממקורם הטהור, שלהם ולמענם הוא.

הרב ראובן מרגליות נולד בז' בכסלו תר"ן ל"אבי מורי הרבני המופלג אוהב תורה ולומדיה באמת, מוהר"ר משה מרגליות עליו השלום" שהיה סוחר לפרנסתו, ולאמו מרת מרים [בת ר' יעקב חיים לוטבק]. בהתחלה האב לימד לבדו את בנו, ולאחר זמן שכר מלמדים מעולים לחינוך בנו. למד אצל הרב דוד טוניס, "ובהיותי כבן חדסר" [!] למדתי לפני מו"ר הרב דוד טוניס חושן משפט סימן כ"ה, וערכתי אז קונטרס שלם בהרצאת כל שיטות הראשונים בסוגיה זו"¹.

כן למד אצל רבי משה זאב מזוזה, "ומו"ר בילדותי הרה"ג ר' משה זאב מזוזה ז"ל תירץ בזה אשר לא נמנה ההיקף בין הי"ג המדות שהתורה נדרשת בהן" [ספר חסידים, מקור חסד סימן ר"נ סק"ג עמ' רנ"ח]. וכן "ואזכיר בזה סנסן אחד ממה ששמעתי ממורי ורבי, הרב הגדול, מאיר עיניים בתורה, החרף העצום, החסיד מוה"ר משה זאב מזוזה ז"ל אשר כיון ברוב חידושיו לאמיתה של תורה, כידוע לכל יודעיו ומכיריו בחיים חיותו. שמהראוי היה להוציא כתביו לאור, אשר גם אנוכי הרבה כתבתי מפיו בשחרית ימי. כאב את בן אהבני יטב"ע"² [כמובא להלן בפרק י"ז הערה ט']³.

1. מוזכר להלן בפרק ה' סוף הערה ח' – "מו"ר הרה"ג ר' דוד טוניס נ"י העירני לדברי הפרי חדש באבן העזר סי' קי"ז", ובספר מרגליות הים – סנהדרין ל"ג ע"א סוף אות ב'.

2. =מילין טוב בעדי.

3. לאות הוקרה למורו ורבו הרב מזוזה – הרב זצ"ל ערך את הספר "חרושי רמ"ז של הרב מזוזה זצ"ל

תולדות אדם

אינני יודע מי משני הרבנים, שהיו מוריו, קדם למי. אך הרב מרגליות, כנער, יותר ממה שלמד מרביותו שהיו מגדולי אותו דור, שקד והתמיד מאד על לימודו העצמאי בשיטבל של זידיטשוב או בבית המדרש. הוא היה אוטודידאקט, שהשכים והעריב וניצל כל זמן שיכול היה להקדיש ללימוד תורה.

התייתם מאביו [נפטר בד' שבט תרס"ד] בהיותו בן 14, ומעכשיו נאלץ לסייע לאמו בחנות המכולת ששימשה לפרנסת המשפחה [אמא, שלוש בנות ושני אחים נוספים?]. היום שימש למלאכה מפרכת במכולת, והלילות ללימוד עצמי מתוך עייפות רבה. סדר לימודו העיקרי היה ב"שיטבל", אך גם זה הצטמצם ביותר בתוקף הנסיבות. בנוסף לכך, הרב זצ"ל כ"ראש המשפחה" דאג וטרח לחתן שתים מאחיותיו.

בהיותו כבן 17 התחיל לפרסם מאמרים תורניים ומאמרים שנושאים היה ציבורי ולאומי בירחונים התורניים "מחזיקי הדת" שהופיע בלבוב וב"המצפה" שהופיע בקרקוב.

בשנת תרס"ח בהיות ר"מ כבן 18 נשא לאשה את מרת חיה גנדיל לבית שיין.

אינני האדם הראוי והמסוגל להעריך כיאות את פועלו התורני, הלמדני, המחקרי והיצירתי של הרה"ג הרב ראובן מרגליות זצ"ל שעדר בכל מקצועות היהדות לענפיהם הרבים והשונים לעומקם, לרוחבם ולרום הישגיהם ומעלותיהם, הרי אין כמעט תחום שהרב זצ"ל לא עסק בו וחידש בו חידושי המאלפים ומאירי העיניים, ספריו הרבים מהווים הוכחה ועדות לדורות.

דומה, שלנפטר הדגול יאה ונאה התואר איש הזוהר. רבות שקד בלימודו ובמחקרו הרבים בספרות הרז לענפיה. נתקיים בו מאמרו של רב על שמואל "כל רז לא אניס ליה" [חולין נ"ט ע"א]. הרב זצ"ל ידע לבנות על פי רמזים

שהיה "המאוה"ג החרף העצום והבקי הנפלא החסיד והעניו מוהר"ר משה זאב ב"ר ישראל יחיאל מיכל מזוזה זצ"ל שהיה אחד מהת"ח המצויינים שבעירנו, מעיין המתגבר בתורה וחריפא סכיני" שבשנותיו האחרונות היה סגי נהור, נפטר בכ"ד שבט תרע"א. ילדי הרב פנו לר"מ, תלמידו המובהק, שהתנדב לערוך את חידושי של הרב מזוזה עלי ספר בשם "חדושי רמ"ז". וכה דבריו "ומשום חביבותי' דהמחבר שבטל ילדותי למדתי לפני והייתי אהוב וחביב אצלו עד מאד זכרתי לו חסד נעורי וקבלתי עלי טורח ההעתקה והסידור, תיקנתי השבושים והטעותים שרבו מאד. אולם לא חפצתי לשנות הסגנון ודרכי ההרצאה...". הרב זצ"ל לא חתם את שמו אלא כתב "המסדר". [עורכנתי על כך על ידי ידידי הרב איל בן דוד מבאר שבע שגם ההדיר כמה מספרי הרב זצ"ל].

קלים "רזי דרזין", בנין גדול וחשוב לדורות בהרבה תחומים בספרות התורנית בספריו הרבים, ובמאמריו הרבים שזכה לפרסם בחייו.

הרב ראובן מרגליות זצ"ל הוכר עוד בצעירותו ממש כתלמיד חכם מובהק ומופלג [ראה מאמרים אגרות ומכתבי הערכה המופיעים לראשונה כנספחים לספר זה] השוקד על תלמודו באורח תדיר, איננו זר בתורת הרז. ה"אור" הגנוז [אור בגימטריה רז] של חכמת הקבלה, נהיה ל"ניצוץ" המאיר את פנימיות תורת הסוד ומאיר את סתרי התורה שבכתב ושבועל פה.

הרב זצ"ל הוסמך לרבנות על ידי הגאון הרב משה באב"ד, מחשובי הרבנים של קהילת לבוב-למברג בשנת תרע"ד⁴ ואף כיהן כרב בבית הכנסת "זכרון יצחק" בעיר זו. וכן הוסמך לרבנות על ידי הגאון הרב מאיר אריק אבד"ק בוטשאטש ב"יום ד' ויגש [בשנת] העת"ר [1909] לפ"ק פה עיר וויען" שבימי המלחמה שהה בוניה, וכנראה שגם הוא שהה באותם ימים בוניה.

התקיים ברב זצ"ל מאמר חז"ל "מי גילה רז זה לבני". הוא דלה ממכמני הספרות התורנית דברי חז"ל שלא היו ידועים לרבים מחכמי ישראל, הוא גילה פנים – את הפנימיות שהייתה חבויה ומוסתרת, כביכול, בים התלמוד, ואת הגנוז בספרות הנגלה של חז"ל. הוא חשף את הטמיר שבעולם הקבלה, ואת הנעלה והנעלם שבספרות הרז. הנגלה והנסתר חברו אצל ר"מ ליצירה תורנית חיה, לתורת חיים אחת. שתי תורות, כביכול, מאירות ומשלימות זו את חברתה, לתורת אמת אחת.

הרב זצ"ל היה דולה פנינים מספרות הרז ומשקה לספרות הנגלה, ומאידך, היה דולה מרגליות מהנגלה ומשקה לספרות הקבלה והמסתורין. כל זאת עשה לא רק בדרך של למדנות מקיפה ועמקות מופלגת, החובקת ומשתרעת על כל תחומי חכמת ישראל רבת הפנים, כי אם על דרך הפשט. בקיאותו הרבה, ידענותו הרחבה, למדנותו המעמיקה, החדשנית והפורצת גבולות, זיכרונו הפנומנאלי המיוחד, ישירות שכלו, חשיבתו החותרת לאמיתה של תורה, ובעיקר כוחו וסגולת היצירתיות היחודית שלו בחיבורן של תורת "הנגלה" ו"הנסתר" יחד, הציתו את "ניצוץ" והדליקום ל"אור בהיר" ומאיר. ניתן לומר ששום רז תורני או קבלי לא היה זר לר"מ. דרכו ושיטתו – הפשט וההיגיון הצרוף, דרך של "פשוטו של מקרא" מזה, ואילו אישיותו פשוטות,

4. ראה כתב הסמיכה שנחתם ב"יום ו' לסדר 'וכל טוב אדניו בידו תרע"ד לפ"ק הק' משה באב"ד חופ"ק והגליל" בעמ' כ"ח.

תולדות אדם

ענווה, נועם הליכות, אורח חייו כמעט סגפני, צניעות יחד עם "הצנע לכת עם אלוקים". זהו גם סוד חידושי המאירים דרכה של תורה והמפתח ליצירתו המופלאה והמאלפת.

דרכו הלימודית ושיטתו המחקרית – דרך הזוהר, הבהירה, המעמיקה והמקיפה והיצירתית היא שעוררה השתוממות והתפעלות אצל כל שומעי לקחו הרבים, ששתו בשקיקה ובצמא את חידושי ותורתו – כיצד הנושא שנלמד או הסוגייה שאודותיה דובר והתפלפלו, לא הייתה מובנת ונהירה, קודם לכן, לפני שהרב מרגליות זצ"ל גילה את פשטותה ופנימיותה של ספרות חז"ל, של תורת הנסתר ושל תורת הנגלה לענפיהם הרבים.

בשנות ה-50 הרב מרגליות חגג, לרוב, את חג הסוכות בדירתו שבשיכון מזרחי רמת גן, שהיה לא רחוק מבית העלמין "שומרי שבת" מיסודו של ר' י. הלפרין המצוי בקצה רחוב "חזון איש" ובדרום העיר בני ברק. מנהגו של הרב מרגליות בהושענא רבה היה לבקר ולקיים מצוות "עליה לרגל" אצל ארבעת גדולי וצדיקי בני ברק. בשנת תש"י או תשי"א זכיתי להלוות לדודי ר' מ' זצ"ל [וגיסו ר' משה מרדכי שוויצר ז"ל] ולהשתתף בקיום מצווה זו. הלכנו לאורך כביש "חזון איש" שהיה שומם. מסלול הביקורים, לפי הסדר הגיאוגרפי, היה כדלקמן: כב' האדמו"ר מויזניץ רבי חיים מאיר הגר בעל ה"אמרי חיים", כב' ה"חזון איש", כב' הרה"ג הרב יוסף כהנמן, מייסד וראש "ישיבת פוניבז'", ואחרון האב"ד הרב שמואל ברוך ורנר [חתן הרב יעקב משה חרל"פ] – זכר צדיקים לברכה.

בבואנו לביתו של ה"חזון איש" שישב ליד השולחן ועל מיטת הברזל של הסוכנות, לדודי ולגיסו נמצאו שני כסאות פשוטים של הימים ההם, ומאחר שלא היו יותר כסאות הושיבוני על המיטה לשמאלו של ה"חזון איש". ה"חזון איש" פתח בדבר תורה שעסק בו באותה עת. לשקלא וטריא ההלכתית ציטט ה"חזון איש" את חידושו של הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל, אך הוא עצמו הקשה על חידוש זה. דודי יישב בדרך ה"פשט" את התמיהה שתמה הענק התורני הגאון. עיני ה"חזון איש" ממש אורו והוא הגיב בשמחה ובהתפלאות על הסברו של הרב מרגליות באומרו: "סטייץ, ר' חיים" [הייתכן?]. לצערי הרב, איני זוכר לא את חידושו של ר' חיים סולוביצקי ולא את ישוב פליאתו של ה"חזון איש" על ידי דודי, הרה"ג ראובן מרגליות. אך מאור פניו וקולו השמח והנרגש של ה"חזון איש" זצ"ל עדיין חרותים בזכרוני ומהדהדים באוזניי.

בסוף שנת תשע"ט, נודע לי כי כב' מרן הרה"ג רבי חיים קנייבסקי זצ"ל כתב פירוש ל"ספר הבהיר" של רבי נחוניא בן הקנה. הרב קנייבסקי צירף מיוזמתו לפירושו "בהיר בשחקים" גם את "ניצוציו" "אור בהיר" – פירושו של הרב מרגליות ל"ספר הבהיר". ביקשתי להתקבל אצל כב' מרן הרב קנייבסקי זצ"ל. חיפשתי בספריית הרב מרגליות ספרים ומאמרים שניתן לכבד ולשמח בהם את כב' הרב קנייבסקי. צירפתי לספר "אגרות הרה"ג מאיר אריק זצ"ל" לרב ראובן מרגליות, שזכיתי להוציא לאור באותה עת⁵, כן צירפתי את המאמר המקיף של דודי הרב זצ"ל על "הרמב"ם והזהר", צילמתי והגדלתי את אותיות המאמר לנוחיות הקריאה של הרב קנייבסקי זצ"ל.

הרב חיים קנייבסקי זצ"ל ברכני את ברכתו הידועה, ונהנה מאד לעיין בספר ובמאמר שהבאתי לו. הרב קנייבסקי אמר לי כי בצעירותו ביקר את הרב מרגליות בספריית הרמב"ם בתל אביב. הרב זצ"ל חזר על הערכתו הרבה של מרן ה"חזון איש" זצ"ל את הרב מרגליות, וחזר ואמר את אמירתו הידועה של ה"חזון איש" "עהר איז אגרויסע למדן" [הוא למדן גדול] וכי "הרב מרגליות עצמו איננו יודע עד כמה שהוא כן יודע", וכי ה"חזון איש" זצ"ל "אחז" מהרב מרגליות, וכי הרב מרגליות "לא החזיק מעצמו" כלומר, שהיה צנוע ועניו. דומה, שמרן החזון איש זצ"ל ביטא והעריך במילים הפשוטות והברורות ביותר הן את ידיעותיו, למדנותו ויצירתו התורנית מחד, והן את אישיותו, מידותיו וצניעות הליכותיו של הרב מרגליות זצ"ל באורח מדויק וממצה ביותר⁶.

החכם וחוקר הקבלה ד"ר ר' שמואל אבא הורודצקי מברדיטשוב בכותבו לרב מרגליות זצ"ל מכתבים עוד בהיותו חו"ל כינהו "מר־גלויות", זאת, בנוסף בהקדמה לשם משפחתו מרגליות. תואר המעיד על למדנותו המעמיקה ויצירתו החדשנית של "ניצוציו", חידושו ומחקריו של הרב מרגליות זצ"ל. דרכו בלימוד התורה, שיסודו לימוד עצמי ועצמאי, אוטודידקט, וגם לימודו לאחרים, "טופח על מנת להטפח", ללמוד על מנת ללמד, הפצת תורת הנגלה ותורת הנסתר כאחד ברבים ולרבים.

5. הוצאת אהבת שלום, מודיעין עילית תשע"ט.

6. מופיע בכתובים ב"מנחת תורה" [עמ' תט"ז] וב"הספרים" [עמ' רי"ג] – שני ספרים שפורסמו אודות מרן הרב קנייבסקי זצ"ל, ב"ליקוטי דברים" מפיו ומספריו.

תולדות אדם

כבן שגדל בביתם והתחנך לאורם של הרב והרבנית – זצ"ל – אשתדל להאיר פן אחד באישיותו של הרב הדגול. דרכו של הרב ראובן מרגליות זצ"ל – דרך היאה והנאה לאיש הזוהר והחסידות – במידות ובאורחות חיים, הן כלפי ביתו ומשפחתו ובעיקר, כלפי רעייתו מרת אסתר מרגליות זצ"ל, נאוות ביתו הצנועה והיקרה, עמה עלה ארצה בשנת תרצ"ה, כאיש המצפה לגאולה, נוטש חיי רווחה טובים בגולה, ועולה לארץ ישראל, פלשתינה הנתונה לפרעות הערבים ולשלטון המנדט הבריטי. כך הם ניצלו מגיא ההריגה. הרבנית עמדה לימינו בחייו, הקדישה ממש כל אונה, כוחה וחייה לסייע לו בעבודת הקודש, סייעה לו בפועל בהדפסת פרקים שלמים מחיבוריו השונים במכונת כתיבה, ובעשיית הגהות לספריו הרבים, עזרה במסירות נפש ובתבונה רבה. נתקיים בה מאמר חז"ל "אשת חבר הרי היא כחבר".⁷ כך גם דרכו כלפי כל זולת שרק זה עתה הכיר, מבקרי ביתו הרבים ובפרט כלפי מבקרי הרבים במשך יותר מארבעים שנה בספריית הרמב"ם, מקום עבודתו מיום עלותו ארצה ועד לצאתו לגמלאות.

איש הזוהר היה מקבל כל אדם – גדול בתורה, רב, פרופ', חוקר ומדען, גבר, אשה, זקן ונער [פעם גם ילדים באו לספרייה לעשות שיעורים או עבודות שהמורים הטילו עליהם] – במאור פנים יפות, ויותר מכך בסבר פנים מאירות, באנושיות חמימה ולבבית. צניעותו וענוותנותו, פשטות ונועם הליכותיו וחיבתו לכל אדם, מידותיו התרומיות הקרינו השראה על כל הסובבים אותו ועל כל מי שבא ושהה במחיצתו. הרב זצ"ל אהב מאד להנחיל לכל באי ביתו, ולכל מבקרו בספריית הרמב"ם את חידושיו השונים באותה עת ולשתפם בלימודו.

סיפר לי אדם שנכח באירוע שבו באה כהרגלה פרופ' נחמה ליבוביץ ז"ל, המחנכת הדגולה ופרשנית מקרא מובהקת וידועה, שהנחילה את אהבת לימוד התורה לשמה ולאמיתה לרבים. גב' ליבוביץ ביקרה לעיתים מזמנות בספריית הרמב"ם [גם אני פגשתי בה בספריית הרמב"ם]. סיפר לי אותו אדם כעדות אישית את שראו עיניו. פרופ' נחמה ליבוביץ רצתה לברר נושא מסוים והחליטה להתייעץ עם הרב מרגליות. כדרכם של רבנים, סופרים וחוקרים שביקרו בספרייה, היא נכנסה לשיחה לחדרו. בדרך כלל מי שנכנס לחדרו של הר"מ מנהל הספרייה, השיחה החלה באורח טבעי בלחיצת ידים ובמאור

7. עבודה זרה ל"ט ע"א.

איש הזוהר, המרגליות והחסידות

פנים, אך הרב מרגליות הרי לא ילחץ ידה של אשה, פתרונו היה פשוט ואנושי, הוא קם מכסאו וחלק לה כבוד רב כלמדנית, כ"תלמיד חכם" וכחוקרת.

"זה ספר תולדות אדם הגדול בענקים, רבן של כל ישראל, שר התורה, מרן שמואל אליעזר אידילס זצ"ל – הנודע בשם המהרש"א", היה הספר הראשון שפרסם הרב מרגליות בשנת תרע"ב, ראשית ביכורי חידושיו עוד בהיותו צורבא דרבנן, כבן עשרים ושתים שנה. בדרך החידוד הפסוק מתפרש – הספר הוא האדם, הוא האיש, הוא האישיות והאנושיות.

רוחו, נפשו ונשמתו, אונו והונו של הרב מרגליות היו קודש ומשוקעים ביצירתו התורנית לכל ענפיה. הם היוו את כל ישותו. ספריו הרבים בכל מקצועות התורה וחכמת ישראל, היו נפשו הזכה ונשמתו הטהורה של הרה"ג רבי ראובן בן רבי משה ומרים לבית מרגליות – הם זיכרון נצח לשמו, לתורתו ולפועלו.

הרב מרגליות לא זכה להיפקד בזרע קיימא – לא מנישואיו הראשונים ולא מנישואיו השניים, לאחר פטירת רעייתו הראשונה מרת חיה בת ר' מאיר ומרת לאה לבית שיין, לשמה ולזכרה הקדיש את ספרו "נפש חיה" על שולחן ערוך. כמעט כל משפחתו ומשפחות רעיותיו [הראשונה והשנייה] נרצחו על קידוש השם – הי"ד – ועלו במעלות הטהורים והקדושים בגיא ההריגה וההשמדה בשואה שפקדה את יהדות אירופה. תהא נשמתם צרורה בצרור חי הנצח של קדושי עם ישראל.

בערוב ימיו חלה קשות. הענק התורני, הגאון ו"גדול הבקאים" [כפי שהוגדר] שכח תלמודו, רעייתו אסתר, שאף היא הייתה חולנית מאד, טיפלה בו במסירות רבה ביותר. ועל האי שופרא דבלי בארעא קא בכינא. בברכות [ס"ג ע"ב] נאמר "דאמר ריש לקיש מנין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר [במדבר י"ט י"ד] זאת התורה אדם כי ימות באהל".

בזהר פרשת נשא, דף קל"ד ע"א נאמר "כי הכל תלוי במזל, ואפילו ספר תורה שבהיכל".

אור החיים בפירושו על מעמד הרב סיני לפסוק [שמות י"ט ב'] ויסעו מרפידים "כי אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשפיל עצמו ומשים עצמו כמדבר, וכנגד זה אמר ויחנו במדבר פירוש לשון שפלות וענוה כמדבר שהכל דורכים עליו".

ואכן ספריו הרבים זכו בחייו ולאחר פטירתו למזל זה, רבים הם הלומדים

תולדות אדם

והמעיינים בספריו השונים ובפרט בספרו הגדול "מרגליות הים" על מסכת סנהדרין, "ספר חסידים" – ופירושו "מקור חסד", "ניצוציו" על הזהר על התורה ויתר הספרים הנלווים עליו, "נפש חיה" על ש"ע ועוד.

הספר הראשון שחיבר הרב מרגליות הוא "תולדות רבינו חיים בן עטר – בעל אור החיים הקדוש". אך בפועל ספרו "תולדות אדם" על המהרש"א נדפס ראשון. אני תפילה, שבעז"ה, גם הספר תולדות אור החיים הקדוש ייצא לאור בקרוב, במהדורה חדשה שתכלול מאות הערות שמצאתי שנכתבו בכתב ידו בשולי דפי הספר במשך השנים שחלפו מאז שהספר נדפס בשנת תרע"ב. בסיום ספרו על אור החיים מביא המחבר את אשר נחרת על המצבות של "אור החיים הקדוש" ושתי נשותיו הקבורות לידו בהר הזיתים, ומוסיף כדלהלן:

"האגדה תדע לספר כי נשא רבינו גם ארבע יבמות ומכולם לא העמיד תולדות, אבל איש רב פעלים כמוהו אין הנפשות שמשאיר אחריו מעמידים זכרו, כי אם דבריו הן הם זכרוננו".⁸

בתוספת גם להערה זו הרב מרגליות כתב "ונוכל להמליץ עליו כדברי הגאון יש"ר מקנדיאה בראש ספרו נובלות החכמה: אין לי מזל בבנים, אבל יפה כח מזלי בספרים".⁹

נתקיימו בהרה"ג הרב ראובן מרגליות זצ"ל הדברים שכתב על אור החיים הקדוש.

בסיום ספר "זהר חדש" ו"ניצוציו", ולאחר ה"מילואים" של הספר מופיעה "חתימה" בעמ' 258 של "ראובן בן מרים" ארבע פסקאות חשובות ומרטיטות המאפיינות את דמותו של הרה"ג זצ"ל, כדלקמן:

"אין בפי מילה די הודות אלהי חסדי על אשר זיכה אותי החל ולגמור מלאכת מחשבת זו. הגהותי "ניצוצי זהר" לכל חלקי הספר הקדוש ההוא ו"אור הבהיר" למדרשו של רבי נחוניא בן הקנה "ספר הבהיר" הרבה רבבות ציונים הארות אשר עם כל היגיעה והשקידה לא היה בכוחי הנפשי והגופני לערוך אותם. רק עזרת ה' מקודש האירה עיני והבריקה מחשבותי למצוא ההשוואה והמקבילה מכל רחבי תורת ישראל".

8. תולדות רבינו חיים ן' עטר, מהדורת לבוב, מנחם אב תרפ"ה, עמ' 46.

9. שם, סוף הערה יט.

איש הזוהר, המרגליות והחסידות

"ותיזכר לטובה ולברכה האשה אשר נתן ה' עמדי להגיה חשכי [ראה שוחר טוב פי"ח] אצילת הרוח מרת אסתר בת הר' מאיר הכהן ומ' לאה הי"ד, מהני נשי דנטרין לגברייהו עד דאתין מבי מדרשא דזכין לשכר תורה [ראה ברכות י"ז ע"א] כאשר שם דוד מלך ישראל לחוק ולמשפט עד היום הזה [שמואל א' ל' כ"ה]".

"ואקרא לאלוקים עליון לאל גומר עלי כי כן יתן וכן יוסיף חסדו ויזכה אותי לפרסם ספרי בהרבה מקצועות התורה אשר אתי בכתובים ערוכים ומסודרים, ולהדפיס מהדורא מחודשת מכל ספרי הקודמים – שנתקבלו ת"ל בכל תפוצות ישראל – עם הוספות ומילואים. ויהי ה' עמי לסיים כמה עבודות כבירות אשר החילותי".

"ונזכה שיקים בימינו אמרם ברע"מ נשא קכ"ד ע"ב והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע בהאי חיבורא דאיהו ספר זהר מן זוהרא דאימא עלאה תשובה באלין לא צריך נסיון בגין דעתידין ישראל למטעם מאילנא דחיי האי ספר זהר יפקון ביה מן גלותא ברחמי".

ראובן בן מרים

ד' שבט [יום עלות אבי מורי

הר' משה ב"ר ברוך ז"ל לחיי עד] תשוב"ה [תשי"ג]

בארבע מובאות אלו אנו לומדים כי חידושי ויצירתו התורנית אינם שלו, אלא משמים קא זכו ליה, הוא שוטח תפילה שיזכה לפרסם בעתיד את יתר ספריו השונים. אנו למדים על יחסו לנוות ביתו אסתר זצ"ל, על יחסו לארץ ישראל, לגאולת עם ישראל מהחורבן שבגלות, ולמדינת ישראל תבנה ותכונן. האמור לעיל איננו מהווה מעין תולדות חיים של הרה"ג ראובן מרגליות זצ"ל, היות שקורות חייו ופעילותו הרבנית, החינוכית לילדי ישראל ב-90 ערים בפולין במסגרת מציון תצא תורה¹⁰ והרה"ג הרב משולם ראטה זצ"ל

10. בידי ספר פרוטוקולים של מציון תצא תורה – מת"ת – רשת חינוכית שפעלה ברחבי פולין ומרכזה היה בלבוב-למברג. לרשת היו 90 סניפים בערי פולין [שר החינוך!], ובראש כל סניף עמד רב העיר או ראש הקהל שבאותה עיר או קהילה. המטרה היסודית של מת"ת הייתה לטפל בחינוכם של בני עניים ובני השכבות הסוציאליות החלשות שבאותה עיר שלהוריהם לא היה לאל ידם לדאוג לחינוכם, והמת"ת דאג להקנות להם חינוך יסודי ביהדות ובשפה העברית.

ספר הפרוטוקולים מתחיל ב"האסיפה הכללית השנתית שהיתה ביום י"ט אלול שנת עטר"ת" –

תולדות אדם

הוא שהכין את תכנית הלימודים למסגרת לימודים זו, פעילותו האינטנסיבית בקהילה, ב"הסתדרות המזרחי" [יושב ראש בלבוב], היותו מקהיל קהילות ועומד בתוקף על שמירת השבת, וכמובן בתחומי הלמדנות והיצירה התורנית. הח"מ מנסה למצוא מידע אודות פעילותו הציבורית הענפה במשך כ-25 שנה עד עלותו לארץ ישראל. קורא נכבד, בהיותך מוקיר את יצירתו ופועלו של הרב מרגליות – אם וכאשר תיתקל במידע כלשהו אודות הר"מ – נא זכה את הרבים והואל לשלוח את המידע לח"מ.

יהי ספר זה בבחינת "מנין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר וזאת התורה אדם כי ימות באהל"¹¹. ו"דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר"¹². חזרנו לדברי התנא האלוקי – יוצר הזוהר הקדוש – ולבעל "ניצוצי הזוהר".

יהי ספר זה משום הצבת "יד ושם" להנצחת זכרו, שמו ופועלו התורני רב-האנפין של הרב ראובן מרגליות – גאון, צדיק וחסיד – נצור בפי כל לומדי התורה בכל דור ודור.

הכותב באהבה, בדמע, ובהוקרה

חנניה [ליפא] וויינברגר

ברבי חיים ומרת אסתר

שנת תרע"ט, ובהתאם ללוח הכללי האספה התקיימה ביום ראשון ה'14.9.1919 – כלומר לפני כ-104 שנים! הספר מסתיים בשנת תרפ"ה - 1925 ומכיל פרוטוקולים של ההנהלה ושל וועדות שונות ורשימות למיניהן.

הרב מרגליות זצ"ל מופיע בין חברי ההנהלה המת"ת כבר בשנת תרע"ט, קרי בהיותו בן 29 שנים, וכנראה, היה חבר ההנהלה גם קודם לכן, ובמהלך השנים נהיה גם יו"ר ההנהלה. כשנה לאחר עלותו בשנת תרצ"ה לארץ ישראל קיבל מכתבים על קשיים גדולים בהחזקת מוסד נכבד זה, בהם התבקש גם לסייע לקיומו.

11. ברכות ס"ג ע"ב.

12. בכורות ל"א ע"ב.

עם הספר

בחיפושיי אחר כתבים שהותיר, דודי כאבי, הרב ראובן מרגליות זצ"ל, מצאתי מחברת מכורכת בכריכה קשה ושחורה שעל גבי שער הכריכה חרותות המילים "ראובן מרגליות", ועל גב הכריכה חרותות המילים "שם שמואל". כך התגלתה המחברת שהיוותה היסוד לספר, שלפני מאה ועשר שנים נקבע שמו "תולדות אדם", "הגדול בענקים רבן של כל ישראל שר התורה מרן שמואל אליעזר אידל'ס זצ"ל [הנודע בשם מהרש"א]". החוברת חתומה ב"לבוב תר"ע", בהיות הרב זצ"ל כבן עשרים, ואילו הספר נדפס כשנתיים מאוחר יותר, בתרע"ב.

המחבר מעיד כי הספר "תולדות רבינו חיים בן עטר" הינו "ספרי זה הוא ראשון ליצירה, ערוך ומסודר עוד טרם נדפס ספרי תולדות אדם – מרן המהרש"א ז"ל", אבל הדפסתו התעכבה "אולם בינתיים פרצה התבערה מלחמת העולם [הראשונה – ח. ו.]. ושביתה המלאכה, אי סיפא לא ספרא". על אף המלחמה הנוראה, בזכות הבכורה להוצאה לאור זכה דווקא הספר "תולדות אדם" ולא הספר "תולדות רבינו חיים בן עטר", המחבר מנמק זאת בנימוקים טכניים "והנה עתה היה עם לבבי לסדרו כולו מחדש, אבל קשה עתיקתא, והנהו בשינויים מועטים כמו שנכתב בראשונה". כך זכה הספר "תולדות אדם" למהרש"א להיות ספרו הראשון של הרב זצ"ל והתקיים בו מאמר הזהר "הכל תלוי במזל ואפילו ספר תורה שבהיכל" [נשא קל"ד], ואילו הספר תולדות רחב"ע נדפס לראשונה בתרע"ד ובפעם השנייה בתרפ"ה.

כבר בשתי מילות הפתיחה הראשונות קובע המחבר הצעיר את אמונתו היסודית והמוצקה בסייעתא דשמיא, "בשם השם", שבעתיד מופיע רבות, כבריח התיכון בכל תחומי יצירותיו התורניות והמחקריות – "וה' האיר את עיני".

בדברי הפתיחה המועטים הרב מרגליות מניח את היסודות הראשוניים לספר בקובעו "זה ספר תולדות חיי רבינו שמואל אליעזר אידל'ס זצ"ל הנודע בהפסדונים מהרש"א וקצות דרכי למודו עם הרבה הערות מבקריות ומאמר לתמונתו – ממני הצעיר ראובן מרגליות". התאריך הנקוב מפורשות הוא

באם האם!

לילה
ספר תולדות

חיי רבינו אברהם אבינו
העולם בהם פסוקים והלל
אברהם צדיק אברהם אבינו
העולם אברהם אבינו,
והעולם אברהם אבינו

ראשון ורבינו

עלם תלך

עם הספר

"לבוב תר"ע". כך הגנו למדים שתחילת כתיבת הספר הייתה בלבוב בשנת תר"ע, בהיות המחבר בשנת העשרים לחייו.

הספר הוקדש "ואענודה עטרה לראשי בראש מחברתי שם אבי מורי הרבני המופלג אוהב תורה ולומדיה באמת מוהר"ר משה מרגליות עליו השלום אשר לזכרון שם כבודו מוקטרה מוגשה מחברתי זאת מאת בנו המכבדו בחייו ובמותו. ראובן".

הספר גם נכתב לאות הערכה והוקרה לאמו "ומברכות פי יבורכו אמי מורתי האשה החשובה מרת מרים תחי' עם כל צאצאי' וגיסי היקרים, ה' עליהם יהיו" – מחד, ומאידך גם ל"חותני הרבני המופלג וכו' מוה"ר מאיר שיינ נ"י וחותנתי החשובה מרת לאה תחי' עם כל צאצאיהם יחיו – ממני אוהבם ומוקירם המחבר".

לספר נוספו שתי תמונות, האחת, תמונה אחת המיוחסת למרן המהרש"א בתוספת האמירה "והיו עיניך רואות את מוריד". תמונה שניה של המחבר "למזכרת נצח – פה עלי לוח, לאות ברית אהבתי – הא לך תמונתי". הספר שכלל את תמונת המחבר הודפס במעט עותקים, ונכרך בכריכה מיוחדת והיה מיועד לחלוקה בקרב המשפחה ולידידים קרובים.

זכור לי שעל כרך אחד של הספר המחבר כתב בבדיחות הדעת לעצמו או למשפחתו מעין מתן הסכמה לעצמו בנוסח "בא אלי הבחור היניק וחכים וכו'...". אך לאחר זמן המחבר הרגיש לא נוח בכך והוא קשקש על ה"הקדשה" שכתב לעצמו. לצערי הרב הכרך הזה אבד, וחבל על דאבדין.

הרב זצ"ל סרב בתוקף להיענות להצעות שהוצעו לו לכהן במשרות רבניות כולל להצעת הרה"ג מהר"מ שפירא זצ"ל. לאחר נישואיו הוא נהיה לסוחר ספרים לפרנסתו בלבוב, ולכך הוא החל לפרסם ביוליטין או קטלוג שנקרא תחילה כ"רשימות". בלבוב הופיעו 25 רשימות כאלה בפורמט גדול. הללו, פרט לשלשת הרשימות הראשונות, נמצאות ברשותי. לצערנו, הרשימות הינן ללא ציון מועד פרסומן. ברשימה השמינית, הרב כתב בכתב ידו "כל רבע שנה נדפסת רשימה חדשה ונשלחת לכל קונה תמידית", הודעה זו נוספה מכאן ואילך לכל הרשימות הבאות. ברשימה י"א הרב ציין בכת"י "שנת תרפ"ו". להערכת, הופעת רשימות אלה הסתיימה בשנית תר"צ או תרצ"א.

1. "רשימות מספרים עתיקים הנמצאים כעת בבית מסחר ספרים של ראובן מרגליות, פולניה קאזמיערזאווסקא 35".

בכסלו תרצ"ב [1931] החל להופיע בלבוב ביוליטין חדש, בפורמט קטן, בשם "המודיע" "קונטרס א" "לביבליוגרפיה, בקורת ספרים ולידיעת ספרים הנמצאים בהזדמנות בבית מסחר ספרים של ראובן מרגליות". קונטרס ח', היה האחרון שהופיע בניסן תרצ"ג [1933]. הביטאון שימש גם במה לפרסום דעותיו ורעיונותיו בנושאים ציבוריים שעמדו על הפרק, וגם במה לנושאים חברתיים שהוא רצה לעורר בהם דיון ביהדות לבוב. הרב פרסם בביטאון הנ"ל מאמרים בהם הוא הביע צער ודאגה עמוקה לגורלם העתידי של נכסי הרוח והחברה של היהדות וגם הציע הצעות קונסטרוקטיביות שעניינם הצלת זכרם, פועלם ויצירותיהם של אישי היהדות וגדוליה של לבוב בדורות האחרונים [ראה בנספחים].

גם אחר עלות הרב זצ"ל לארץ ישראל ולאחר שהשתקע בתל אביב, הרב המשיך לפרסם בתל אביב ביוליטין שנשא אותו שם "המודיע" [כהמשך ל"המודיע" הלבובי], שהחל להופיע "קונטרס א" שבט תרצ"ה" ואילו הקונטרס ח', האחרון, הופיע במנחם-אב תרצ"ח.

במאמרו "לתקנת ההיסטוריה שלנו"² עורר הרב זצ"ל תשומת לב ודיון ציבורי אך התוצאות היו מועטות. אצטט משפטים בודדים על מנת להעמיד את הקורא על מהות הכאב, החרדה והזעקה של הרב מרגליות. הוא זועק מנהמת לבו "לנו היסטוריה גדולה ועתיקה, אך לו היו מטפחים אותה לא רק יחידים, כי אם כל העם, בוודאי שהייתה מפורטת יותר, ותפקידה היה יותר נכבד, והשפעתה על העם וחניכו הייתה גם כן גדולה". הוא שואל "ומדוע זה כך?", והוא גם משיב "משום שבשעה שאין לך אומה אשר לא תהיה לה בתי נכאות משלה, ארכיונים משלה, מוסדות מיוחדות לחקירת דברי ימי העם שלה"..." "דל הוא עמנו במוסדות כאלה והעוסקים בעבודה הזאת עזובים לנפשם" והוא קורא לנקוט בפעולות משקמות את בית העלמין על ידי הנהלת קהילת לבוב.

הרב זצ"ל ממשיך ומפרט את הצעותיו המעשיות – אותן דרש מהנהלת הקהילה בלבוב לבצע לאלתר, עוד בהיותו חבר הנהלתה. בשנת תרצ"ה הוא עלה לארץ ישראל ולא קם לו ממשיך בהנהלת הקהילה שדרש נקיטת פעולות כל שהן. בינתיים פרצה מלחמת העולם השנייה. הסוף – ידוע. "עם חורבן מרכזי היהדות באירופה נהרסו ספריות גדולות, ספרים יקרי המציאות הועלו

2. "המודיע" ה"לבובי", קונטרס ג', חודש אדר תרצ"ב – 1932.

עם הספר

על המוקד, כתבי יד עתיקים אבדו ומי יודע גורלם ... לא נשאר לנו מהם אלא זכר ... ספרי גדולי ישראל ותעודות היסטוריות שנשמרו במשך דורות – נעלמו".
מהי המסקנה המתבקשת מפרסומם של שני ספרי הביכורים של הביוגרפיות "תולדות אדם" ו"תולדות רבינו חיים בן עטר" דווקא כיצירות מחקריות היסטוריות ראשונות?

דומני שהתשובה לכך הינה שהרב זצ"ל, עוד בהיותו אברך צעיר – ולפי דבריו "רשמתי לי בילדותי³ בגיליון הספר אנשי שם"⁴ – חש כבר אז דאגה

3. המפליא ביותר שבגיל צעיר, תוך מצוקות קשות בבית, משפחתיות וכלכליות, הוא נהיה בעל ידע נרחב מאוד ומעמיק בש"ס וספרות חז"ל, פוסקים, ראשונים ואחרונים במאות ספרים, הוא היה זוכרם בזיכרונו הפנומינאלי ומביאם בהערותיו או בחידושי. עובדה זו היא שעוררה את תשומת הלב של רבנים וחוקרים. זאת ועוד, הרב זצ"ל עוד טרם סיים להדפיס את ספרו הראשון, הוא כבר נמצא, בו זמנית, בשלבים שונים של כתיבת חיבורים או ספרים שונים, והוא מפנה את קוראיו לחיבורים או לספרים שברוך. היות הרב מרגליות אדם צעיר ומחבר ספרים משכה את תשומת לבם של כמה רבנים וחוקרים שציינו עובדה זו מפורשות בהערכותיהם: "אשר כתב האברך, הרב החר"ף ובקי, משנתו כ"ב ונקי, השלם, זך הרעיון, ה' ראובן נ"י מרגליות מפה... החוברת בכלל, רוח חן שפוכה על פניה, אם כי נכתב מידי עול ימים בשחר טל ילדותו, לפי מעט שניו הרבה מקנתו והגדיל לעשות. קנאת סופרים תרבה חכמה, ישוטטו רבים ותרבה הדעת. ממנו יראו וכן יעשו צעירי ימים... [משה באב"ד לכוב תער"ב]. "והנה לכבי ירחש לו רב תורה וברכה ושפתי תשואות חן חן לו תבענה אחרי רואי כי עול ימים כמוהו אשר ידיו רב לו בספרות התלמודית לא הרף ידו מעשות חיל גם בחקירת קדמוניות גאוני ישרון מאורי עמנו אשר התנססו לשם ולתפארת בכרם בית ישראל" [אברהם סג"ל איטינגא נכד הגאון מהרש"ק זצ"ל דוקלא]. "עומד אנכי עם הרב הגדול, האב בחכמה ורך בשנים, אוצר בלום, החר"ף ובקי, משנתו זך ונקי... וואם כי הגיע אך לרואי בוקר, בן כ"ב שנה, ידע לצרף בכ"ב האותיות לעשות קשרים וכתרים לתורה ולהפיק אורה" [הרב יהודא ליב לאנדעסבערג, סעגהלאס, תרע"ב]. "עכ"ז רבות נתפעלתי בראותי מעשי ידי איש צעיר לימים, עומדת למולי, ציור נפלא ותבנית מדויקת נעשה בחריצות נפלאה ובבקורת אמיתית... ורק עתה בראותי איש צעיר לומד גפ"ת בפלפול עמוק יודע לחתוך דברים ישים לבקורת אורה, ולהגיון נתיבה, הכי שארית הצעירים הלומדים ישימו לבקורת אורה, ולהגיון נתיבה, הכי שארית צעירים הלומדים ישימו לזה מהלכים בתוך שאר לימודם?" [הרב שמואל דוד זולטי לאדו' תרע"ג]. "...ומה שכתרה"ה כותב לי שלא ארכה בתוארים נפרזים, אני אומר כי כל מה שכתבו על כתר"ה לא הוגד החצי עדיין כי הנשמע כזאת עול ימים וצעיר שנים ועמוס הריבין על גבו ובעודו באבו צעיר בן כ"ב שנים יחבר כבר ספרים ענקיים כאלה זכרון משה על המד"ר תורת חיים על הגה"ק אור החיים וספר על התשבי וספר תולדות של רבן של ישראל וקדושו בעל נועם אלימלך זצ"ל זה מה שראיתי מביא בספרו ומי יודע לספור ולמנות מה שכבר חידש וכתב ואנו לא ידענו כי ענוותנותו וצניעותו גדלה כים כהגאונים הקדמונים" [יחיאל מיכל לאבגראסס פרעמישלאני]. "כבוד האברך החכם המופלג כמר ראובן מרגליות נר"ו! עברתי על פני הספר וראיתי את רוב ידיעתו בש"ס וראשונים ואחרונים, מה שכבר ידעתי ע"י ספרו תולדות אדם, ושמחתי על זה, כי ידיעה רבה תלמודית כזו איננה חזון נפרץ בין צעירי דורנו" [אביגדור אפטוביצר טרנופול תרע"ד].

תולדות אדם

עמוקה לאובדנה של "היסטוריה גדולה ועתיקה", הוא דואג לאובדנם של נכסי תורה, תרבות, יהדות ורוח, של ספריות ציבוריות ופרטיות, כתבי יד יצירתיים בתחומי הידע והמדע של היהדות הספוגים ומלאים באוצרות ונכסי רוח של תורה, יהדות, היסטוריה, מדע וחברה ועוד ועוד. הוא חרד שלא רק נכסי רוח ותרבות יאבדו, אלא גם יוצריהם, גדולי ישראל, יישכחו ויאבדו לעד, הם ופועלם הרוחני, הערכי, החברתי מתולדות האומה. תפישת עולם זו, יחד עם דאגה וחרדה הכרוכים בכך, בוערת בעצמותיו מ"ילדותו", אינה מרפה ממנו, ואינה נותנת לו מנוח.

על כן הוא ממשיך רבות דווקא במחקריו ההיסטוריים בתחום זה, יחד עם עיסוקו ביצירה התורנית הרחבה. הוא מחליט לגאול אוצרות של תורה, נכסי מדע ורוח עד היכן שידו ונפשו מגעת. אסתמך על עבודתו היסודית והמקיפה של הביבליוגרף, הסופר, החוקר והמלומד נפתלי בן מנחם ז"ל שכינס וערך את רשימת הספרים, לפי סדר כרונולוגי שכתב הרב ראובן מרגליות זצ"ל⁴.

הרב מרגליות זצ"ל אינו מסתפק בכך, ואחרי עלותו לארץ ישראל הוא כותב בהקדמה לספרו "לתולדות אנשי שם בלבוב", שהינו המשכו ומהווה תוספת והשלמה חשובה לספרו של ר' שלמה בובר "אנשי שם" הסוקר את תולדותיהם ופועלם של רבני לבוב במאות הקודמות.

גם בספרו "המקרא והמסורה"⁵ הוא מקונן מרה ומבכה במאמרו הנוקב "ברית אמנה" "עם השואה האיומה, השמדת מיליונים מישראל באירופה – ה' ינקום דמם – נאבדו ונשמדו הרבה ספריות חשובות וכתבי יד יקרים שטרם נתפרסמו, ואין להם תמורה".

בקטגוריה זו של הספרים "תולדות אדם" ו"תולדות רבינו חיים בן עטר" יש לצרף, להערכתו, גם את הספרים הבאים: "שאלות ותשובות מן השמים של רבינו יעקב ממרויש", "ויכוח רבינו יחיאל מפאריז", "ויכוח הרמב"ן", "תולדות רבינו אברהם מיימוני", "לתולדות אנשי שם בלבוב", ואף אולי ... "הילולא דצדיקיא" וחוברות של כמה מהאבות של החסידות.

4. ראה להלן ב"נספחים", הקדמתו לספר "לתולדות אנשי שם בלבוב" סיני כרכים כ"ו-ל"א, תש"י-תשי"ב, מוסד הרב קוק ירושלים.

5. ספר מרגליות – מאמרים ומחקרים לזכרו של הרב ראובן מרגליות זצ"ל בעריכת ד"ר יצחק רפאל, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תשל"ג.

6. קובץ מחקרים, הוצאת מוסד הרב קוק, תשכ"ד, ירושלים.

עם הספר

הספר "תולדות אדם" זכה להסכמות ולהערכות חמות מגדולי ישראל רבים בעת ההיא. חלק מהמכתבים צירפם המחבר לקדמת הספר, והללו מופיעים כבהוצאה המקורית בתוספת של צילום המכתב המקורי [עמוד ראשון]. ב"נספחים" מופיעים מכתביהם של רבנים וחוקרים נוספים שהתכתבו או העריכו את ספרו על המהרש"א. רבים החליפו עמו דברים, אך רק חלק מהמכתבים הנ"ל המתייחסים לספרו "תולדות אדם – המהרש"א". הכותבים לא רק שהעריכו את למדנותו ויצירתו של הרב מרגליות, אלא חלקם גם הוסיפו הערות וחידושים משל עצמם.

מצאתי לנכון לצרף מכתביהם היות שחלק מהרבנים והאישים נהרגו על קידוש השם – הי"ד – ובכך הנני רואה צורך להנציח את זכרם הטהור. אני מאמין שהמחבר היה מסכים לדעתי, הרי בספרים הרבים שחיבר הוא מתייחס לקדושים שנרצחו בשואה.

סגנון הכתיבה הייחודי של המחבר והעברית שלפני מאה ועשר שנים נשתמרו במלואם.

כל מראה המקום, המובאות והציטוטים נבדקו, ורק בודדים מהם עודכנו. זכיתי לבקר ולפקוד בערוב ימיו את הגאון הרב שריה דבליצקי זצ"ל, מיקירי תלמידי החכמים המובהקים ומנקיי הדעת המופלגים שבבני ברק. זכיתי גם בימי רביעי בשבוע, בעודו ישוב בכסאו, כפוף גו בעודו עטוף בטלית ומעוטר בתפילין, דמות למדנית למופת המשרה ענווה, נעימות, כבוד, אהבת תורה ויראת שמים. זכיתי גם להסכמתו הלבבית להערה שהערתי באחד משיעוריו הנ"ל. כיבדתי את הרב שריה דבליצקי זצ"ל בספריו של הרב מרגליות, ואילו הרב דבליצקי כיבדני בספריו שלו.

בביתו הכרתי את נכדו הרב בצלאל דבליצקי ונקשרה בינינו ידידות רבה ושיתוף פעולה פורה. "מגלגלין זכות על ידי זכאי", הרב בצלאל דבליצקי קישרני עם הרב שלום הלל, מראשי הוצאת אהבת שלום בירושלים. הוצאה המזכה את הרבים בכל תחומי היצירה התורנית. הוצאה זו הוציאה לאור את הספר "אגרות ותשובות מאת הגאון רבי מאיר אריק זצ"ל" לר"מ, ועתה אחראית להוצאת ספר זה. לזיכוי הרבים הזה שותף ראש וראשון הרב בצלאל דבליצקי. על כך יאה לו התודה וההוקרה הלבבית שלי והברכה של הציבור. שלמי תודה נאמנים והוקרה לבביים לידידי הרב שלום הלל שליט"א, מראשי המכון להוצאת ספרים וכתבי יד "אהבת שלום" בירושלים, שהינה

תולדות אדם

אכסניה של תורה, ואשר טרח רבות ועמל ללא הפסק ובמסירות רבה בהכנת הספר לדפוס, בעריכתו היפה וההדורה. ישלם הקב"ה שכרו.

ברכה והוקרה מיוחדת לרב שמעון ווייזר מבני ברק, חבר מערכת "המעייין" ומחברם של ספרים שונים, על שפיענח וההדיר באומנותו הרבה את כתב היד הזעורני של הערותיו של הרב מרגליות שנכתבו בשולי הגליונות של ספר המהרש"א מהדורת לבוב.

יש לציין כי פרק י"ד "סופרים וספרים" של הספר שהיה במהדורת לבוב כלל דוגמאות מעטות לכל ערך. הפרק הורחב מאד על ידי הרב ווייזר בהסתייעו ב"פרוייקט השו"ת" של אוניברסיטת בר אילן, "אוצר החכמה" ועוד. למהדורה הנוכחית נוספו קרוב ל-200 הערות שנכתבו על ידי הר"מ זצ"ל רובם עוד בצעירותו בלבוב.

יעמדו על הברכה הרב משה ברגר, מברוקלין ניו יורק שטרח ועמל רבות ושלח לי רשימה ארוכה, בה ציין מיוזמתו את טעויות הדפוס שנפלו בספר במהדורתו הראשונה תרע"ב, לבוב. לרב זבולון שוב, ממודיעין עילית, שפיענח במקצועיות את כתבי היד של מכתבי הרבנים המופיעים כנספחים בספר זה ובספרים אחרים שייצאו לאור, בעז"ה, וסייע רבות גם בהבאת הספר לדפוס. לרב אבישי אלבוים, מנהל ספריית הרמב"ם, שסייע באדיבות לכל בקשה שנתבקש.

יהי ספר זה משום הצבת "יד ושם" להנצחת זכרו, שמו ופועלו התורני רב-האנפין של הרב ראובן מרגליות – גאון, צדיק וחסיד – נצור בפי כל לומדי התורה בכל דור ודור.

חנניה [ליפא] וויינברגר

גדולי ישראל על המהרש"א

רבים ואולי כל גדולי ישראל חיו דעתם שהמהרש"א הינו ספר יסודי ללימוד הגמרא, קשה הבנת סוגיה ללא לימוד המהרש"א שעמה. שני חלקי המהרש"א לש"ס – "חידושי הלכות" ו"חידושי אגדות" – אינם נפרדים, אלא מהווים חטיבה פרשנית אחת, חד הם, הם מפרים זה את זה ומשלימים זה את זה למהות אחת.

א. הגאון ר' יואל ב"ר משה גד, נכדם של הב"ח והט"ז: "זוה לשון הגאון ר' יואל בר' משה גד נכד הט"ז והב"ח, בהקדמתו לספר חידושי הלכות, בתוך הענין: ובפרט דברי מאור הגולה ומאור עינינו בהלכה מרא דשמעתתא ה"ה הגאון המהרש"א אשר בדק כל החורין וסדקין וירד לעומק, וצלל במים אדירים והעלה מרגניתא דלית ביה טימא, ולא הניח כל סדק ובדק אשר לא תיקן, וכל דבריו מיוסדים על אדני השכל ויסודות חזקים, וכל הרוחות שבעולם לא יזיזנו ממקומו, ואיך יערב לבי לגשת לסתור או לחלק בשום דבר מדבריו, כל החולק עליו כחולק על השכינה" [ראה להלן פרק י"ז עמ' קל"ח הערה ה'].

ב. הגאון רבי יונה לנדסופר מפראג, בעל "שו"ת מעיל צדקה" וספר "בני יונה" ועוד, בצוואתו סי' י"ח, וז"ל בתו"ד: "אל יעבור ששה ימים בלי עיון הלכה ותוס', ויעמוד גם כן בדקדוק רב על פירוש הגאון מוה"ר שמואל אידליש. ופירושו לבד יוכל להאיר עיני האדם בתורה כל זמן שהוא מאריך לעמוד על עומק ההלכה, כי כל דבריו הם בקיצור מופלג ובעומק לאמיתיות, לשונו עט סופר מהיר, ורוח אלוקים דיבר בו, כי מבלעדי רוח הקודש אי אפשר שיעשה אדם ספר כדומה לזה". [ראה להלן פרק י"ז עמ' קל"ח הערה ה'].

ג. הבעש"ט: "ודבר נפלא גילה לנו אור ישראל וקדושו הבעש"ט הק', כמ"ש בספר "שארית ישראל" בשם הרה"ק ר' מרדכי מטשערנאבל שאמר בשם הבעש"ט [הובא גם בהקדמת ספר "אבני שהם"] שכל החבורים שהיו עד המהרש"א ועד בכלל היו ברוח הקודש, וכן אמר: "לו ידע העולם את גדולת המהרש"א – היו גוחנים ונושקים את עפר קברו" (שארית ישראל שער הזמנים שער ב' סוכות).

ד. הגאון רבי יחזקאל לנדא – הנודע ביהודה: "מאור עינינו המהרש"א

תולדות אדם

שהוא לנו למאירת עינים בכל הש"ס". [שו"ת נודע ביהודה", מהדורה תנינא - אה"ע סימן ל"א].

ה. רבי יוסף תאומים בעל הפרי מגדים כותב (בראש יוסף פסחים דף כ"ז ע"א) "כל דבריו ברוח הקודש נאמרו, ומי יתן וכל חכמי ישראל בזמנינו יבינו דבריו הקדושים וטוב להם".

ו. הגאון רבי עקיבא איגר. "לא היה דרכו של רבינו הגאון רבי עקיבא איגר לעיין ב"אחרונים". שונה היה הדבר בנוגע לדברי המהרש"א - שבחידושו דן רבינו בלי הרף. אמנם כן, שם רבינו מעיינו לעתים גם בשאר המפרשים בדרכי הפשט כגון ה"מהר"ם לובלין", או מהר"ם שיף. בכל זאת אנו מוצאים אותות של כבוד והערצה נפלאה יוצאים מן הכלל כלפי המהרש"א - שבחידושו עסק רבינו בתדירות, והיו חביבים עליו ביותר. הדבר בא לידי ביטוי במה שמכנהו רבינו "המפרש הגדול מהר"ש איידל"ש ז"ל", "מאור עינינו מהרש"א ז"ל", "מרנא ר"ש איידלש", "הרב רבנא שמואל איידלס זצ"ל", ועוד. "מצוה להצדיק את הצדיק ולהבין דעת המהרש"א" - מכריז רבינו, או "קושיית מהרש"א חזקה למאוד". וכן "דברי המהרש"א שרירים וקיימים". [מאורן של ישראל ח"א עמ' ר"ל - רל"א].

ז. הגאון רבי אברהם ישעיהו קרליץ זצ"ל - בעל החזון איש: "אחדשה"ט, לא אמנע להעיר כי בלבי אשר לא יפה עשו הדור האחרון אשר עזבו לימוד ספר מהרש"א ז"ל, אשר מתנה טובה נתנה לישראל לזכות בו הדורות הבאים אחריו, להרגיל את הלומדים בהתעמלות התורה, אשר אך העמל הוא העבודה המעולה, ואשר עליהם כיוונו חז"ל בהפלגת התורה על לומדיה, והמהפך את הגשם לרוח והגוף לנפש, והנכנס ברמ"ח אברים של אדם לזככם ולעדנם לקיום חיי התורה. והספר הקדוש הזה הוא מלא התעמלות בדברים מוכרעים ועמוקים, ומרגיל את האדם בעיון נכון ועמוק, גם מועיל הדבר לזכרון כל סוגיא לפרטיה, ודור שלפנינו החזיקו מאד בספר הקדוש הזה, והגרע"א לא הניח דבר מספרו [כמדומה שכ"כ בקורות תולדותיו], ומיום שעזבוהו, אבדו את ידיעת הפשט כלו, ויתרגלו בקלות העיון, ובעזיבת הדעת דבר דבור על אפנו, ואין מי שיחזיר העטרה ליושנה. והנני חותם בברכה ויכתבו ויחתמו בספרן של צדיקים גמורים כנפשם ונפש דו"ש.

אי"ש

[קובץ אגרות חזון איש, אגרת א']

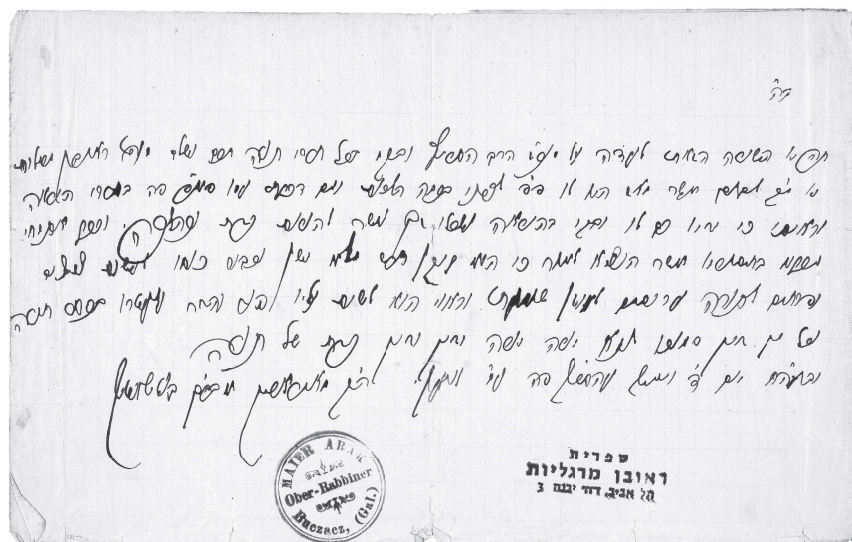
מכתבי סמיכה והערכה

[רבי מאיר אריק, בעל אמרי יושר]

ב"ה

תהיה השורה הזאת לעדה על מוכ"ז, הרב החר"ף ובקי בכל חדרי תורה, חכם ושלם, מוה"ר ראובן מרגליות נ"י מקהילת קודש לבוב, אשר מאז היה לו פתחון פה לפני בכמה הלכות, וגם דברתי עמו פנים אל פנים פה בחדרי הוראה, וראיתי כי ידיו רב לו ובקי בהוראה, ושכלו זך וישר להורות כדת וכהלכה. וכבר אתמחי גברא בחיבוריו אשר הוציא לאור, כי הוא קנקן חדש מלא ישן, וכביר כוחו לעשות ציצים ופרחים לתורה ערבים לאוזן שומעת. וראוי הוא לשות עליו הוד והדר ולעטרו בכתר תורה, וכל מן דין סמוכי לנא, יורה יורה ידין ידין כדת של תורה. ובאתי עה"ח יום ד' ויגש עהת"ר"ב פה עיר וויען

הק' מאיר אריק אבד"ק בוטשאטש

תולדות אדם

[רבי משה באב"ד, אב"ד לבוב]

ב"ה לבוב יצ"ו

מכיר הייתי משכבר את כבוד האברך כפשוטו וכמדרשו הרב החריף והשנון עמי' שרי' נהורא בכל מקצועות התורה מוה"ר ראובן נ"י מרגליות טובה דפה"ק, כי עיניו ראו הרבה חכמה, לפניו נפתחו שערי תבונה, ועכשיו היה לו פתחון פה לפני בכמה הלכתא רבוותא ומצאתיו מלא דבר ה' זו הלכה ברורה ערוכה אתו ושמורה, לכן אמרתי בדין הוא שיטול שכרו, יורה יורה ידין ידין כדת של תורה, כל מן דין סמוכו לנא, יוכל לסמוך על הוראתו, ותקותי תשעשעני כי יוסף אומץ לשקוד בלמודים ולעשות פרי תנובה כאוות נפש אוהבי תורה שוחרי תושיה.

הבא על החתום, יום ו' לסדר "וכל טוב אדוניו בידו" תרע"ד לפ"ק.

הק' משה באב"ד חופ"ק והגליל

מכתבי סמיכה והערכה

[רבי ברוך הלוי עפשטיין, בעל תורה תמימה]

[א]

ב"ה י"ב מרחשון תרצ"ב

פינסק

אלפי שלומים לכבוד הרב הגאון המופלא

מהור"ר ראובן מרגלית שליט"א בק' לבוב יצ"ו

אחה"ש והברכה. נתכבדתי במשלוח יתר ספריו הנאורים, וכמעשהו בהפלאה
בהקודמים שראיתי, מעשיו באלה, אור נגה על פני כולם ואושר וכבוד ותועלת
לספרותנו ולנושאי דגלה. ונפשי תתפעל התפעלות אין ערוך לה, על כי בכל דבר
וענין אשר ידו הדה הוא רודה דבש וחלב כמו מנחל. אשרהו שזכה לזכות את חכמי
התורה במרגליות ופנינים יקרים ולענדם עטרה לראש ספרותנו.

יצו ה' אתו את הברכה ויזכה לעבוד

בכרם התורה מתוך הרחבת הלב והנפש

כולו אומר כבוד להדר"ג שליט"א

ברוך הלוי עפשטיין

בטח קיבל מווילנא שני מקור ברוך.

בה יב מרחשן תרצ"ב
(פסל)

אלפי שמונה אבד הרד הגיון המורכב
מבדד האלק מרגיות אשטן בקי אדג יצ

אחרי אהיבה. נתגברתי במשאל יתר ספריו
הנאורים. אכזבה ברחל ברחמיים שחיותי, משל
בילה, אור נגד א פני כולם אולג אבד אקואה
אספוטא אולג בילה. אקסי תמסא התמסא
אין מדק אה, א כי בל בני אשטן אשטן אה
אח בילה בל אור כמ מנה. אשטן אה
אכזב אה חכמי התורה במרגיות אקטנים יקרים
אחזק אה אולג ספרות.

יב א' אה אה הגיבה אה אה

בכח המורה מתק המחדת אה אה
כא אה אה אה אה אה

אח אה אה אה אה

א. בל קי אה אה אה אה אה

[ב]

ב"ה. ז"ך תשרי "והנשא ביקרך" [תרצ"ד] לפ"ק.

פינסק

אלפי שלומים עד אחרית הימים
לכבוד מר ידידי הגאון המופלא בהפלאות
חכמים, כולו אומר כבוד ויקר, מהור"ר
ראובן מרגלית שליט"א, בק' לבוב יצ"ו
קבלתי את המודיע מספר ט', ואני כותב לוויילנא לשלוח לו שני עקזעמפל' מקור
ברוך מכורכים, ובעת קבלתו אותם בטח יודיעני.
לכירור ספרים בהקטלוג עוד אשוב אי"ה.

כל מה שאני מוסיף לעבור על ספריו הנאורים נתוסף בי אהבה וכבוד להדר"ג
שליט"א, ואני מתפעל על כל הטוב הרצוף בהם, פנינים ומרגליות לרוב מאד,
וסגנונם יזכירני את סגנונו של אלופי ומיודעי הגאון רבי אלי' דוד תאומים
רבינוויץ ז"ל מירושלם, אשר כל חכמי התורה שתו בצמא את דבריו. ובפרטים
שונים יתר שאת לסגנונו של הדר"ג שליט"א. ואני תמה על שלא הוכתר הדר"ג נ"י
בכתר הרבנות בעיר גדולה ומכובדה, ונתן את חילו ואת זמנו היקר לעסק מו"ס
המיגע את הגוף ושולל את מזון הנפש.

ומתחלה היית תמה על עצמי איך לא שמעתי ולא ראיתי עד כה מגדולת ערכו
ומברכות פיו המפיקות נגה, אך נחמתי בזה, כי בכלל גבה טורא בינינו ובין הרבנים
והחכמים אשר בגאליציון ובאונגארן וביתר ערי הפרזות אשר במדינת אוסטריא
לפנים, והיום לא רק כי שמותיהם לא שמענו וספריהם לא הגיעו אלינו, אך גם
שמות הערים אשר ישכנו בהם לא שמענו ולא ידענו, והרבה יותר נשמע ונדע
מערי מדינות הים מאשר שמות ערי מדינות הנ"ל, והדבר מופלא מאוד ולא אדע
פתרוננו.

יצליחהו ה' בכל אשר יפנה לכבוד התורה ולנ"ר למכריו ומוקיריו אשר בתוכם
אמנה אני

ברוך הלוי עפשטיין

מפני כבוד המועד אחרתי מלהשיב ואתו רב הסליחה.

